

Lessen uit de Verdiepingsreis 2022: 'Dit had nooit mogen gebeuren.'

'Radical Böse'

"Dit had nooit mogen gebeuren", zo reageert in 1943 Hanna Arendt, sinds 1941 in de Verenigde Staten woonachtig, als haar berichten bereiken over de genocide op de Joden in Europa. Aanvankelijk gelooft Arendt de berichten niet omdat ze irrationeel lijken, dus ongeloofwaardig, maar als haar de feitelijke bewijzen worden voorgespiegeld, verstomd ze verbijsterd. Ze noemt de genocide voortaan het 'Radical Böse', het radicale kwaad. De Holocaust is tegelijk de mogelijkheid van het radicale kwaad, als de ultieme vorm daarvan. Arendt noemt vervolgens de Holocaust, een kwaad dat even onbegrijpelijk als onvergeeflijk is. De laatste kwalificatie vind ik belangrijk omdat het de bedrijver van het kwaad in concrete misdaden een gevangene maakt van het kwaad, hij kan niet meer terug, hij is voorbij de 'de verboden drempel', zijn besef van goed en kwaad is voorgoed veranderd, mede omdat hij deel uitmaakt van een systeem waarin de nazileiders het vermoorden van Joden als een nobele zaak beschouwd en het verbergen van Joden om aan de dood te ontkomen als een misdaad. De dader (overigens mannen en vrouwen) is voluit verantwoordelijk voor zijn daden ook al voelt hij dat zelf niet meer, en zoekt hij daarom geen vergeving.

Aktion Reinhard

De genocide vond vooral plaats in de Aktion Reinhard-kampen die volgens Stefan Lehnstaedt de eigenlijke kern van de Holocaust belichamen: de vrijwel volledige vernietiging van de Poolse Joden, de moord op bijna 2 miljoen mensen, nagenoeg zonder zichtbare sporen achter te laten. Voor dat doel zijn de Aktion Reinhard-kampen opgericht. Het was pure vernietiging zonder enigerlei 'nuttig gebruik' van Joodse arbeidskrachten. Daarom ook vindt Hanna Arendt de berichten aanvankelijk ongeloofwaardig, en daarom ook vormt deze genocide de kern van het antisemitisme van de nazi's.

Verdiepingsreis

In de week vanaf 17 september maakte een diverse groep, waaronder docenten, een, zoals dat genoemd wordt, verdiepingsreis naar Oost-Polen, een gebied dat de nazi's bezetten tijdens de Tweede Wereldoorlog en dat ze vervolgens het Generaal-gouvernement noemden. We bezochten voormalige plaatsen waarin ooit getto's waren zoals Lublin, Izbica, Chelm, Wlodawa, Siedlce, Piaski en Warschau. We bezochten ook de Aktion Reinhard vernietigingskampen Belzec, Treblinka en Sobibor, maar ook de kampen Madjanek, de *Alter Flughafen* in Lublin en in Trawniki. Stuk voor stuk allemaal vooral moordplaatsen, maar tevens ook roofoorplaatsen.

Mirjam Blits (één van de schaarse overlevenden) getuigt over een moordpartij op Joden in Trawniki: 'Eerst uitkleden, voor het laatst; aan de kleren mocht immers geen Jodenbloed

zitten, ze moesten vlekkeloos zijn, ze waren immers bestemd om naar Duitsland verzonden te worden als *Liebesgabe*, winterhulp!'. Vervolgens moest Blits (evenals anderen die ook gedwongen werden) de lijken uit de loopgraven halen en met een tang de eventuele gouden tanden uit de monden trekken. Deze tanden stopten de Oekraïners, die als bewakers (en als beulen) fungeerden, vervolgens deels in eigen hun zakken.

Iedere plek die we bezochten is een 'Plaats van herinnering aan de Holocaust'. Op de bewuste plek werden door groepsleden getuigenissen van ooggetuigen voorgelezen; werden grote foto's van de historische plek en/of ooggetuigen (daders en slachtoffers) getoond en werd de geschiedenis van de plek verteld. Zo werd Blits voorgelezen op de plek van het massagraf bij het kamp en in het huidige dorp Trawniki.

Soms werd ook uitgelegd wat die bewuste plek in de grotere betekenis van Aktion Reinhard betekende. Je krijgt op die manier een indruk van de plaats zelf en de historische context waarin dat verhaal heeft plaatsgehad. Het kan je historisch inzicht verdiepen. Het is een heel effectief concept. Het liet de groep niet onberoerd.

Een persoonlijke les uit de Verdiepingsreis

De Holocaust had nooit mogen gebeuren, maar is gebeurd. Dat is een bittere constatering. Bij deze vaststelling mag het nooit blijven. De juiste vraag die gesteld moet worden is : wat kunnen we doen om te voorkomen dat het weer gebeurd? En daar komen we zelf in beeld. De verdiepingsreis is geen vrijblijvende reis, je wordt er blijvend door veranderd, ik althans wel. Je bent niet meer dezelfde als voor de reis, en je bent 'verplicht' iets te doen met je ervaringen van de reis. Dat word je niet expliciet opgedragen door de reisleiders, maar het is iets dat ik zelf wel als een innerlijke drijfveer ervaar. En dat geldt niet alleen voor docenten. Het is onmogelijk de reis slechts als een ervaring te zien, en er niets mee te doen. Een ieder moet bepalen wat hij of zij ermee doet, maar dat je er iets mee doet staat als een paal boven water.

Ton van Toutert